

Mészáros Ágnes

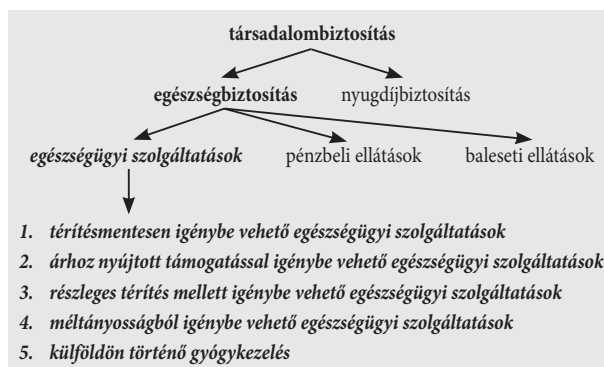
Az egészségügyi szolgáltatások szókincsének kialakulása

BEVEZETÉS Az egészségbiztosítási szakmai nyelvhasználat a nyelvtudomány számára még felderítetlen terület. Az egészségügyi, jogi és közgazdasági szakkifejezésekből álló sokrétű szakszókincs eredetéről nagyon kevés adatot találhatunk történeti-etimológiai szótárainkban. Az alig több mint egy évszázados múlttal rendelkező fiatal szakterület rendszerének és szolgáltatásainak gyors fejlesztése leginkább a szakszókincs gyarapodására és módosulására van hatással. A nyelvtörténeti szemléletű kutatás korpuszát az egészségbiztosítási törvények és rendeletek alkotják, ugyanis a jogszabályok szövege hűen megőrizte mindegyik korszak jellegzetes szaknyelvhasználatát. A szakszókincs eredetét három korszakban vizsgálom: a törvényi szabályozás kezdetétől az államosításig, a szocializmus idején és a rendszerváltás után.

A nyelvi változás a változáson átmenő nyelvi jelenség kiinduló és megváltozott állapota közötti különbség. A kiinduló állapotot előzménynek, a későbbi állapotot következménynek nevezzük. Ez a változás a történeti kutatás tárgya. A történeti kutatás célja pedig a változás leírása és magyarázata (Kiss 2005: 13). A szakszókincsben keletkező változásokat jól szemlélteti a korlátozott és az általános használatú nyelvi elemek folyamatos módosulása. Az általános használatú nyelvi elemeket feltehetően ismeri a felnőtt beszélőközösség. A korlátozott használatú elemeket a szókincsből kiszoruló elavult és az egyre terjedő új kifejezések alkotják (Kiss 2005: 39). Az elemzés a szakkifejezések eredetének kutatására, a szóalkotás módjaira és a nyelvi változás okainak felderítésére irányul.

AZ EGÉSZSÉGÜGYI SZOLGÁLTATÁSOK FOGALMI RENDSZERÉNEK KIALAKULÁSA AZ 1997-ES EGÉSZSÉGBIZTOSÍTÁSI TÖRVÉNY TÜKRÉBEN A kötelező egészségbiztosítás ellátásait meghatározó 1997-es törvény alapján a következő címen igénybe vehető szolgáltatások tartoznak az egészségbiztosításhoz (1. ábra).

Az egészségügyi szolgáltatás szakkifejezés is újdonságnak számít, hiszen a rendszerváltás előtt az egészségügyi ellátás állami feladat volt (1972). Szemléletbeli különbséget fejez ki a mai rendszerben a társadalombiztosítás részéről nyújtott egészségügyi szolgáltatás (1997).

1. ábra. Az egészségbiztosítási szolgáltatások mai rendszere

A szolgáltatások igénybevételének módja alapján öt csoportba tartoznak az egészségbiztosítás egészségügyi ellátásai. A szolgáltatásokat igénybe lehet venni *térítésmentesen*, *árhoz nyújtott támogatással*, *részleges térítés mellett*, *méltányosságból*, valamint *külföldön*. A többféle támogatási mód életbe lépése és az új csoportok megnevezése bonyolult, lexémaértékű szószerkezeteket hozott létre, amelyek többsége a rendszerváltás után keletkezett (lexéma = szótári szó).

A *térítésmentesen igénybe vehető szolgáltatások* 1891-es megfogalmazása mindössze egy szóból állt: *ingyen*. Az 1972-es egészségügyről szóló törvényben szereplő kifejezések mind azt jelzik, hogy a *térítésmentes* jelző és a *térítésmentesen* ragos melléknév még nem része a szakszókincsnek: *ingyenes* szűrővizsgálat, az ellátás *ingyenessége*, orvosi vizsgálatra *ingyen jogosult*, a szerv átadása *ingyenes*. Az államosítás előtti időkben sem léteztek ezek az igénybevételi csoportok: ha nem volt az ellátás teljesen ingyenes, akkor a törvény szövegében körülírást találhatunk: „csak az alapszabályban meghatározott mértékig / az előzetesen kötött egyezséggel megállapított mértékben téríti” (1927). A *térítésmentes* és a *méltányos* jelző önmagában nem számít új szónak (ÉKsz.). A *méltányosságból igénybe vehető szolgáltatások* szakkifejezés kialakulásának előzménye nem mutatható ki a korpuszból, a *méltányos* jelző sem szerepel a törvényi szabályozások szövegében. A *külföldön történő gyógykezelés* kifejezés 1972-es változata: a *külföldön történő egészségügyi ellátás*.

Az egészségügyi szolgáltatások igénybevételi módjuk szerint különböző csoportokba tartoznak (2. ábra).

1. Térítésmentesen igénybe vehető egészségügyi szolgáltatások

1.1. A betegségek megelőzését és korai felismerését szolgáló egészségügyi szolgáltatások

- szűrővizsgálatok

1.2. Gyógykezelés céljából végzett ellátások

- háziorvosi ellátás
- fogászati ellátás
- járóbeteg-szakellátás
- fekvőbeteg-gyógyintézetellátás

1.3. Egyéb egészségügyi szolgáltatások

- szülészeti ellátás
- orvosi rehabilitáció
- betegszállítás

2. Árhoz nyújtott támogatással igénybe vehető egészségügyi szolgáltatások

2.1. A gyógyszerek, különleges táplálkozási igényt kielégítő tápszerek, gyógyászati segédeszközök és gyógyászati ellátások árához nyújtott támogatás

2.2. Utazási költségértítés

3. Részleges térítés mellett igénybe vehető egészségügyi szolgáltatások

4. Méltányosságból igénybe vehető egészségügyi szolgáltatások

5. Külföldön történő gyógykezelés

2. ábra. Az egészségügyi ellátások csoportosítása (1997)

A részleges térítés mellett és a méltányosságból igénybe vehető szolgáltatásokat, valamint a külföldön történő gyógykezelés szabályait a törvény a különleges esetek felsorolásában határozza meg. Ebben a három igénybevételi csoportban megjelenő szakszókincs nem tér el a térítésmentesen és az árhoz nyújtott támogatással igénybe vehető egészségügyi szolgáltatások elnevezéseitől, ezért a vizsgálat csak az első két pontban meghatározott szakkifejezések elemzésére szorítkozom.

A szocializmus idején az egészségügyi ellátásokat állampolgári jogon lehetett igénybe venni, nem tartoztak a társadalombiztosítási ellátások körébe, az államosítás előtti és a rendszerváltás utáni időszak közötti egészségügyi szakszókincs vizsgálata azonban magyarázatot adhat a tárgykörben bekövetkezett nyelvi változásokra. A korszak szakmai nyelvhasználatát az egészségügyről szóló 1972. évi II. törvény rögzítette, így megválaszolható, hogy vajon van-e előzménye a mai szakkifejezések kialakulásának. 1972-ben az egészségügy körébe sorolt feladatok közül a következő ellátásoknak van mai (az egészségbiztosításhoz kapcsolódó) vonatkozása: gyógyító-megelőző ellátás, gyógyszerellátás/gyógyszerügy, gyógyfürdő- és üdülésiügy, orvosi műszer- és gyógyászati segédeszközellátás (eredeti helyesírással).

A gyógyító-megelőző ellátást ma már két különböző szószó-kezet jelöli, ebből látható, hogy egyre bonyolultabb szószó-

kezetből álló szakkifejezések képesek kifejezni a még bővebb tartalmú jelentést. A gyógyító-megelőző ellátás két külön ágazatra vált szét: a betegségek megelőzését és korai felismerését szolgáló egészségügyi szolgáltatásokra és a gyógykezelés céljából végzett ellátásokra. A gyógyító-megelőző ellátás szakkifejezés azonban nem vonult ki a szakmai nyelvhasználatból, a szakszókincs általánosan használt eleme maradt. Példaként említhető, hogy Gyógyító-Megelőző Ellátási Osztály mindegyik regionális egészségbiztosítási pénztárban található.

A megelőzés alapjait az 1928. évi XL. törvénycikk fektette le, eszerint az OTI öregség, rokkantság, özvegyiség és árvaság esetére biztosító ága egészségvédő és gyógyítószolgálatot (egészségvédő és gyógyító eljárást) köteles szervezni. Az 1928-as lexémaértékű szószókezet ésszerű sorrendben fejezi ki a megelőzést és a gyógyítást. A következő rendszerben feltehetően a gyógyító jelző a gyógyítás szélesebb hatóköre (fontosabb szerepe) miatt került a szószókezet elejére.

Előzmény: egészségvédő és gyógyító szolgálat (1928)
egészségvédő és gyógyító eljárás
népegészségvédő eljárások (elavult)
Ok: a szakkifejezés cserélődik, egyszerűsödés.

Következmény¹: gyógyító-megelőző ellátás (1972) (általános használatú elem)
Ok: szolgáltatások elkülönülése és a jelentéstartalom bővülése.

Következmény²: 1. a betegségek megelőzését és korai felismerését szolgáló egészségügyi szolgáltatások
2. gyógykezelés céljából végzett ellátások (1997)
(lexémaértékű szószókezetek) (új kifejezés)

A gyógyszerellátás és a gyógyászati segédeszköz-ellátás a mai rendszerben az árhoz nyújtott támogatással igénybe vehető szolgáltatások közé tartozik az orvosi műszerek kivételével. Az orvosi műszerek mai néven orvostechnikai eszközök a 16/2006. (III. 27.) számú EüM-rendelet meghatározása alapján.

Előzmény: orvosi műszer (1972)
Ok: a szakterület fejlődése, bonyolultabb eszközök, a szakkifejezés cseréje.

Következmény: orvostechnikai eszköz (2006)

A gyógyszerek és a gyógyászati segédeszközök szakkifejezések nem módosultak az 1891-es megfogalmazás óta, a belőlük képzett származékszavak száma azonban ugrásszerűen megnőtt. A különleges táplálkozási igényt kielégítő tápszerek támogatása a csecsemőtápszer juttatásának bevezetésével kezdődött 1927-ben. A gyógyfürdőügy az orvosi rehabilitáció területéhez gyógyászati ellátások néven kapcsolódik. A gyógyfürdőügy birtokos jelzős szóösszetétel kikerült az egészségbiztosítási jogszabályok szakszókincseiből.

AZ EGÉSZSÉGÜGYI SZOLGÁLTATÁSOK SZAKSZÓKINCSENEK KIALAKULÁSA Az egészségügyi szolgáltatások szakszókincsének elemzését a 2. ábra szerinti csoportosítás alapján végeztem.

1. TÉRÍTÉSMENTESEN IGÉNYBE VEHETŐ EGÉSZSÉGÜGYI SZOLGÁLTATÁSOK

1.1 A BETEGSÉGEK MEGELŐZÉSÉT ÉS KORAI FELISMERÉSÉT SZOLGÁLÓ EGÉSZSÉGÜGYI SZOLGÁLTATÁSOK SZAKKIFEJEZÉSEINEK KIALAKULÁSA A betegségek megelőzéséről az 1928-as törvényben olvashatunk először. A törvényi háttérrel biztosított *egészségvédő és gyógyító eljárás* célja a biztosított népesség tömeges megrokkadásának megelőzése volt a népbetegségekkel szemben, valamint gyógyintézmények (kórházak, tüdőbeteg-, tisztviselő-munkás szanatóriumok, gyógyfürdőtelepek, gondozó állomások, üdülőtelepek stb.) létesítése és fenntartása. A *tömeges és egyéni korai megrokkadás megelőzése* céljából szükség volt a *népegészségvédő eljárások* bevetésére.

A népegészségvédő eljárások nemeit nem határozza meg a jogszabály.

Az 1972. évi II. törvény szabályozza újra a *gyógyító-megelőző ellátások* körét. *Szűrővizsgálatokról és megelőző gyógyszeres kezeléssel* (védőoltás) fertőző betegségek esetében rendelkezik. A nők és az anyák védelmével kapcsolatban is tesz említést a *megfelelő szűrővizsgálatokról*.

Az 1997-es törvény hatályos változatában a hangsúly a betegségek korai felismerését segítő *vizsgálatokra, szűrővizsgálatokra* helyeződik. A szűrővizsgálatokat a jogszabály korcsoportonként sorolja fel. A szűrővizsgálatok nemeit jelentő szakkifejezések több szóból álló, többnyire körülményes, lexémaértékű szószerkezetek, amelyek a vizsgálat célját fejezik ki. Néhány szűrővizsgálat a jogszabályban felsoroltak közül:

- az újszülött egészséges fejlettségét ellenőrző, az esetleges károsodások korai felismerését szolgáló szűrővizsgálatok,
- a környezeti tényezők rizikófaktorai által indukált megbetegedések megelőzését és korai felismerését célzó szűrővizsgálatok,
- az életkornak és nemnek megfelelő rizikófaktorok által indukált betegségek megelőzését és korai felismerését célzó szűrővizsgálatok,
- a fogazati rendellenességek felismerését célzó vizsgálat,
- az életkornak megfelelő fejlődésre és az érzelmi állapotra vonatkozó vizsgálatok,
- a szövődmények korai felismerését célzó vizsgálatok,
- teljes körű fizikális szűrővizsgálat,
- sportegészségügyi vizsgálatok.

A *rizikófaktor* jelentéssűrítő szóösszetétel, amelynek magyar megfelelője a *kockázati tényező*, főlegesen bonyolítja a szűrővizsgálatok nevét. Mivel a *szűrővizsgálat* olyan vizsgálatot jelent, amelynek célja a tünetmentes személy esetleges megbetegedésének korai felismerése (1997. évi CLIV. tv. 3.§), a *korai felismerését célzó/szolgáló* szókapcsolat is terjedőssé teszi a szakkifejezéseket. A *környezeti tényezők rizikófaktorai által indukált megbetegedések* terpeszkedő kifejezés helyett a *környezeti betegségek* szószerkezet lényegesen egyszerűbb lenne. Az *újszülött egészséges fejlettségét ellenőrző, az esetleges károsodások korai felismerését szolgáló szűrővizsgálatokat* lehetne *újszülöttkori szűrővizsgálatoknak* nevezni. Hasonló

egyszerűsítés lehetséges több más esetben is. A *sportegészségügyet* a 72-es törvény *testnevelés- és sportegészségügyi ellátások* néven említi, a szóösszetétel tehát nem új keletű.

1.2 A GYÓGYKEZELÉS CÉLJÁBÓL VÉGZETT ELLÁTÁSOK SZAKSZÓKINCSENEK KIALAKULÁSA A XIX. századi betegségleyezési szakszókincs még nem különítette el a pénzbeli juttatásokat az ellátásoktól. A következő évtizedekben folyamatosan kicserélődtek a szakkifejezések könnyebben értelmezhető változatokra. Ezt a törekvést szemléletesen mutatja az *ingyen orvosi segély* kifejezés átalakulása a mai szakmai szókincs általánosan használt elemévé. A *gyógykezelés* szakszó megjelenése egyértelművé teszi, hogy nem pénzbeli ellátásról van szó. Az 1927 után elmaradt *ingyen* jelző valószínűleg arról tanúskodik, hogy az akkori biztosítási rendszerben a kezelés ingyenessége a biztosítottak számára magától értetődő volt. 1997-től a szakszókincs bővül a *gyógykezelés céljából végzett ellátások* körébe tartozó *házi orvosi ellátás* és a *járóbeteg-szakellátás* szakkifejezésekkel. A *járóbeteg-rendelés* jelentéssűrítő szóösszetétel a rendszerváltás előtt is létező szó volt (ÉKsz.).

Előzmény: *ingyen orvosi segély* (1891) (minőségjelzős szó szerkezet, elavult)
Ok: a fogalmi rendszer szükség szerű kiépülése, a szakkifejezés cserélődik.

Következmény¹: *ingyen orvosi gyógykezelés* (1907)
Ok: egyszerűsödés, a fölöslegesnek ítélt jelző elhagyása.

Következmény²: *orvosi gyógykezelés* (1927)
Ok: a nemfogalom kialakulása, az ellátások specializálódása.

Következmény³: *gyógykezelés céljából végzett ellátások* (nemfogalom) (1997–)
(lexémaértékű szó szerkezet), új kifejezés
házi orvosi ellátás (minőségjelzős szó szerkezet)
járóbeteg-szakellátás (birtokos jelzős szóösszetétel)

A *házi ápolásról* és a *kórházi ápolásról* az 1891-es törvény gondoskodik először kötelező jelleggel. Az 1927-es törvény megfogalmazásában a *kórházi ápolás* megfelelője, a *gyógyintézet* ápolás is megjelenik. Bizonyos esetekben a biztosított *magánkórházi* és *magángyógyintézet* ápolást is igénybe vehet. A mai egészségbiztosítás a magánkórházi kezeléseket költségeit nem téríti, következésképpen ezek a szakszavak a későbbi rendelkezésekben már nem szerepelnek. A rendszerváltás után magánkórházak sora nyílt meg, ennek következménye a szókészletünkben megjelenő *magánklinika* kifejezés (www.maganklinika.lap.hu). Az 1972-es jogszabályban a *fekvőbeteg-gyógyintézetben történő gyógykezelés* lexémaértékű szó szerkezet és egyszerűbb elődje, a *kórházi (gyógyintézet) ápolás* is kifejezik az állampolgári jognal járó szolgáltatást. Az egészségbiztosítás kötelező ellátásait meghatározó 1997-es törvény *fekvőbeteg-gyógyintézet* ellátást biztosít. Ugyanebben a törvényben továbbra is előfordul a *kórházi ápolás* kifejezés, amely szókészletünk általánosan használt eleme maradt.

Előzmény: *kórházi ápolás* (1891–)
Ok: specializálódás.

Következmény¹: *kórházi/gyógyintézet* ápolás (1927)
magánkórházi/magángyógyintézet ápolás
Ok: specializálódás (fekvő betegek, járó betegek).

Következmény²: *fekvőbeteg-gyógyintézetben történő gyógykezelés* (1972)
kórházi ápolás
Ok: egyszerűsödés.

Következmény³: *fekvőbeteg-gyógyintézetilellátás* (1997 –) (új kifejezés)
kórházi ápolás

Már 1907-ben is a szakszókincs részét képezte a *házi ápolás* minőségjelzős szó szerkezet, amely a későbbiekben sem vált elavulttá. A rendszerváltás után ismét felbukkan a szolgáltatás *otthoni szakápolás* néven az 1997-es egészségbiztosítási törvény eredeti változatában. A jogszabály hatályos változata már az *otthoni hospice-ellátás* kifejezést is tartalmazza. A *hospice* (angol) szakkifejezésnek még nem alakult ki magyar megfelelője. Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény a *házi ápolást* az alapellátásokhoz sorolja. A jogi nyelv terjengőssége is oka lehet annak, hogy ugyanebben a törvényben olvasható a *házi ápolás* körülírt megfogalmazása is: „a beteg otthonában történő ápolási és gondozási célú ellátás”. A szociális ellátások körében már más néven szerepel: az ápolási feladatok ellátása *házi segítségnyújtás* keretében igényelhető. Ha szakápolásra van szükség, a gondozottnak az *otthonápolási szolgálat* nyújt segítséget (szociális tv., 1993). A két új minőségjelzős szó szerkezet nem tartozik az egészségbiztosítási szakszókincsbe.

Előzmény: *házi ápolás* (1891–1907)
házi kezelés (1928) (elavult)
Ok: a szakkifejezés cseréje, az ellátás körének bővülése, más terület szakszókincse.

Következmény: *házi segítségnyújtás, otthonápolási szolgálat* (1993–) (új kifejezés)
házi ápolás (1997–)
otthoni szakápolás
otthoni hospice-ellátás

Az 1927-es törvény szabályozza először a fogak gyógykezelését *fogászati segély* néven. Majd hosszú szünet után az 1997-es törvény tesz említést a *fogászati ellátás*ról. A szoptató anyákat támogató *tejsegély*ről ugyancsak az 1927-es törvény rendelkezik először: „A terhességi, gyermekágyi vagy szoptatási segélyben részesülő biztosított nőnek, úgyszintén tuberkulózis miatt gyógykezelési segélyezésben részesülő biztosítottak tej engedélyezhető, legfeljebb naponkénti egy liter mennyiségben.” A törvény szövegéből nyilvánvaló, hogy a *segély* kifejezés megtévesztő jelentése ellenére természetbeni juttatásról van szó. Az 1972. évi egészségügyi ellátásokról szóló törvény nem tesz említést erről a szolgáltatásról (1972. évi II). A rendszerváltás utáni, 1997-es egészségbiztosítási törvény ismét szabályozza a szülészeti ellátások körébe tartozó juttatást *anyatejellátás* néven. A *tejsegély* jelentéssűrítő szóösszetétel régiessé vált.

Előzmény: *segély* (1832, TESz)
Ok: új intézkedés bevezetése a funkciót jelölő szóval.

Következmény¹: *tejsegély* (1927) (elavult)
fogászati segély
Ok: szakkifejezés-csere, a szolgáltatás természetbeni jellegének kifejezése.

Következmény²: *anyatejellátás* (jelentéssűrítő szóösszetétel) (1997–)
fogászati ellátás (új kifejezés)

1.3 EGYÉB EGÉSZSÉGÜGYI SZOLGÁLTATÁSOK SZAKSZÓKINCSENEK KIALAKULÁSA Szülészeti ellátás. Az egységes törvényi szabályozás előtti *szülési támogatás* az ellátások körébe *szülészeti támogatás* néven került. A *szülészeti* jelző sejteti az intézményesített szakorvosi háttér biztosítását, ez pedig az ellátás fejlődését jelzi. Az 1972-es törvény a *támogatás* helyett az *ellátás* szót részesíti előnyben. Az *ellátás* elnevezés pontosabban kifejezi a szolgáltatás nem pénzbeli jellegét.

Előzmény: *szülési támogatás* (–1891) (minőségjelzős szó szerkezet)
Ok: a szolgáltatás fejlődése, szakkifejezés-csere.

Következmény¹: *szülészeti támogatás* (1891)
Ok: pontosabb megfogalmazás, a szakkifejezés cseréje.

Következmény²: *szülészeti ellátás* (1972–)

Már az 1884. évi ipartörvény is előírta a négy hét *szülési szabadságot*, a szakkifejezés azonban még évtizedekig nem alakul ki: „Nők szülés után négy hétig szerződésileg kötelezett munkájuk teljesítése alól a szerződés megszűnése nélkül felmentvük.” A *szülési szabadság* 1927-es megfogalmazása: „ha a biztosított nő munkáját terhessége vagy szülése miatt abban hagyja...”

Az *anyasági ellátások* szókincsébe tartozó *szülési szabadság* minőségjelzős szó szerkezet megjelenik a 10700/1948. kormányrendeletben, és ma is érvényben lévő ellátást jelent azonos jelölővel.

Orvosi rehabilitáció. Az államosítás előtt a betegbiztosítási pénztárak ellátásai közé tartozott a *gyógyfürdőkezelés* is. Az 1907-es törvény alapján a biztosítottak a fürdőket és gyógyvizeket 20 héten át ingyen vehették igénybe. 1927-től a tagok továbbra is részesülhettek *gyógyfürdősegélyben*, amely a *gyógyító hatású fürdők* biztosítását jelentette. A gyógyfürdőtől távol lakó betegek számára az *ellátással járó gyógyfürdő* is járt. A *gyógyfürdőtelepek* (jelentéssűrítő szóösszetétel) létesítésének célja a népesség egészségének megőrzése volt (1928).

A szocializmus idején a *gyógyfürdő- és üdülésügy* az egészségügy igazgatási feladatai közé tartozott, és állampolgári jogon igénybe vehető egészségügyi szolgáltatás volt. A *gyógyintézetek, ásvány- és gyógyvizek* gyógyászati célú igénybevételének biztosítása nem a társadalombiztosítás feladatai közé tartozott (1975). A rendszerváltás után a gyógyfürdőkről az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény rendelkezik a *természetes gyógytényezőkről, fürdő- és klímagyógyintézetekről, gyógyhelyekről* szóló XVI. fejezetben. A *természetes gyógytényező* minőségjelzős szó szerkezet és a *klímagyógyintézet* jelentéssűrítő szóösszetétel a rendszerváltás után született kifejezés. A *gyógytényező* szóösszetétel önmagában nem új szó, az 1927-es törvényben is olvasható. A *természetes gyógytényező* szakkifejezés a gyógyhatással rendelkező természetes anyagoknak lett a gyűjtőneve. A *klímagyógyintézet* rendszerváltás előtti

megfelelője az *éghajlati gyógyintézet* volt, a szakkifejezés-cserében idegen (német) nyelvi hatás és rövidülés is felfedezhető. A *gyógyfürdő* minőségjelzős szóösszetétel a *természetes gyógytényezőkről* szóló 74/1999. EüM-rendeletben továbbra is szerepel, szókincsünk általánosan használt elemét alkotva. A gyógyhatást jelző *gyógy-* előtaggal alkotott szavak nyelvújítás kori képződmények, és népes szócsaládot hoztak létre már a XIX. század elején. A TESz. alapján a *gyógyvíz* összetett szó eredete 1837-re vezethető vissza, a *gyógyintézet* szó pedig 1835-ben keletkezett. A *gyógyvíz* szó első, betegbiztosítási szókincshez kapcsolódó előfordulása 1907. A *gyógyfürdő* jelentéssűrítő szóösszetétel kialakulását Szily Kálmán nyelvújítási szótára 1838-ban határozza meg (NyÚSz.). Az 1876-os közegészségügyi törvényben (XIV. tc.) olvashatunk először arról, hogy a fürdők milyen feltételek mellett kaphatnak engedélyt a *gyógyfürdő* elnevezés használatára. A későbbiekben a *fürdő*, *gyógyfürdő* jogszabályi használata nem következetes. Az 1884-es ipartörvény és az 1907-es betegbiztosítási törvény szókészletében még csak a *fürdő* szó szerepel, majd az 1927-es törvényben ismét felbukkan a kifejezés.

Előzmény:	<i>gyógyfürdő</i> (1838, NyÚSz.) <i>fürdő</i> , <i>gyógyvíz</i> (1907) Ok: a <i>gyógy-</i> előtag általánossá válása a szakszókincsben.
Következmény:	<i>gyógyfürdő</i> = <i>gyógyító hatású fürdő</i> (1927) <i>gyógyfürdősegély</i> (elavult) (jelentéssűrítő szóösszetétel) <i>ellátással járó gyógyfürdő</i> <i>gyógyfürdőtelep</i> (jelentéssűrítő szóösszetétel) (1928) <i>éghajlati gyógyintézet</i> (minőségjelzős szóösszetétel) (1972) <i>gyógyüdüllő</i> <i>gyógyiszap</i> , <i>gyógybarlang</i> <i>gyógyforrástermék</i> (jelentéssűrítő szóösszetétel) <i>gyógyhely</i> (jelentéssűrítő szóösszetétel) <i>fürdő- és klímagyógyintézet</i> (lexémaértékű szóösszetétel) (1997) <i>természetes gyógytényező</i> (pl. <i>gyógyvíz</i> , <i>gyógyiszap</i> , <i>gyógyklíma</i> , <i>gyógybarlang</i> ...) <i>barlangterápiás intézet</i> = <i>gyógybarlang</i> <i>gyógyfürdőkórház</i> (jelentéssűrítő szóösszetétel) (1999) <i>gyógyvíz-ivócsarnok</i> (jelentéssűrítő szóösszetétel) <i>gyógyklíma</i> <i>gyógyeredmény</i> (jelentéssűrítő szóösszetétel)

Egy 1999-es rendelet alapján (74/1999. XII. 25.) a *gyógyfürdő*, illetve *klímagyógyintézet* lehet *mozgásszervi betegeket ellátó nappali kórház*, *gyógyfürdőkórház*, *szanatórium*, *éghajlati gyógyintézet*, *gyógyüdüllő*, *gyógyszálló*, *gyógyvíz-ivócsarnok*, vagy *gyógybarlang*. A *gyógyfürdők* és a *klímagyógyintézetek* típusai egymástól tevékenységi körük alapján különböznek.

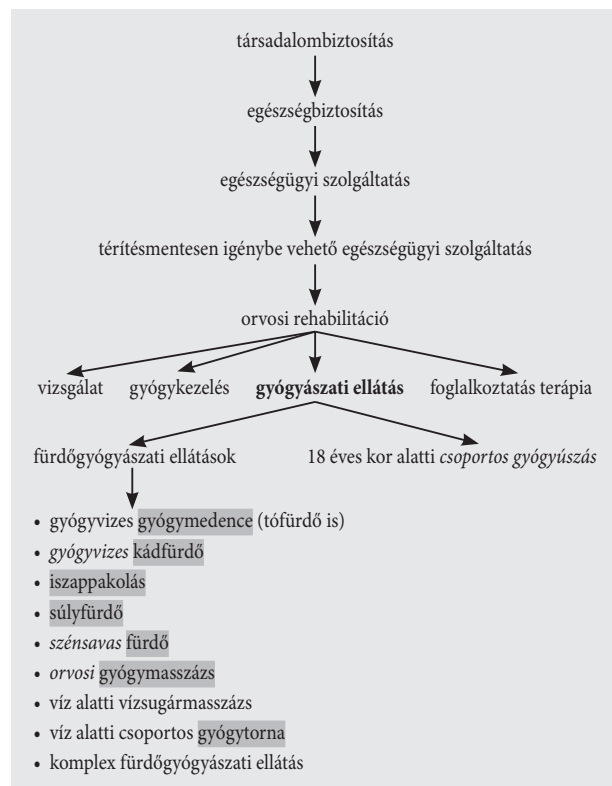
A *természetes gyógytényezők* és a *gyógyhelyek* további elemzése nem része az egészségbiztosítási tárgykörnek, az *orvosi rehabilitációhoz* kapcsolódó *gyógyfürdőkezelések* azonban ebbe a témakörbe tartoznak.

A *gyógyászati ellátás* nem azonos a *gyógykezelés céljából végzett ellátással*. Az eredeti törvény még nem, de a hatályos változata már tartalmazza a *gyógyászati ellátás* jelentését. A meghatározás alapján a *gyógyászati ellátást* társadalombiztosítási

támogatással *orvosi rehabilitáció* céljából lehet igénybe venni (1997). Az *orvosi rehabilitáció* keretében a biztosítottak jogosultak *vizsgálatra*, *gyógykezelésre*, *gyógyászati ellátásra* és *foglalkoztatás-terápiára*.

A támogatással igénybe vehető *gyógyászati ellátások* körét egy 2004-es rendelet határozza meg (5/2004. [XI. 19.] EüM-rendelet), amely a *fürdőgyógyászati ellátásokat* és a 18 éves kor alatti *csoportos gyógyúszást* sorolja ide. A *fürdőgyógyászati ellátások* körébe tartozik a *gyógyvízes gyógymedence* (tófürdő is), a *gyógyvízes kádfürdő*, az *iszappakolás*, a *súlyfürdő*, a *szénsavas fürdő*, az *orvosi gyögmasszázs*, a *víz alatti vízszugármasszázs*, a *víz alatti csoportos gyógytorna* és a *komplex fürdőgyógyászati ellátás*.

A *gyógyászati ellátás* a *fürdőgyógyászati ellátással* sem azonos, az utóbbi a *gyógyászati ellátások* körébe tartozó fogalom. A *gyógyfürdőellátás* nem a törvényben szereplő szakkifejezés, de jogszabályi megfelelőjének a *gyógyászati ellátást* tartják (www.magyarorszag.hu/gyogyfurdouellatas/jogi_hatter). A *gyógyfürdőellátás* jelentéssűrítő szóösszetétel előzménye megtalálható az 1927-es törvényben: *ellátással járó gyógyfürdő*. A *fürdőgyógyászati ellátás* szó szerkezet jogszabályi meghonosodásában közrejátszhatott a rendszerváltás után kialakult szakszókincs analóg követése, például: *fekvőbeteg-gyógyintézetellátás*. A következő ábra segít eligazodni a *gyógyászati ellátás*, a *fürdőgyógyászati ellátás* és az *egészségbiztosítás* szakkifejezések kapcsolati rendszerében (3. ábra).

3. ábra. A fürdőgyógyászati ellátások és az egészségbiztosítás kapcsolatrendszere

A *súlyfürdő* jelentéssűrítő és az *iszappakolás* birtokos jelzős szóösszetétel kivételével a témakörhöz tartozó kifejezések lexémaértékű minőségjelzős szó szerkezetek, amelyek egyre speciálisabb kezelésekről tanúskodnak. A *fürdőgyógyászati ellátások* típusai 2004 előtt nem mutathatók ki a tárgykör törvényi szabályozásának szókincséből. A szóösszetételek közül a *gyógyászás* és a *víz sugármasszázs* új szakkifejezések, a *gyógymedence*, a *gyógytorna*, a *gyógymasszázs*, a *súlyfürdő*, az *iszappakolás*, a *kádfürdő* nyelvünk általánosan használt elemei (a táblázat besatírozott szavai). A belőlük létrejött szó szerkezetek, például a *víz alatti víz sugármasszázs* vagy a *szénsavas fürdő* újdonságnak számítanak. A *gyógyászati ellátás* (1997), *fürdőgyógyászati ellátás* (2004) és a *foglalkoztatásterápia* is új keletű kifejezés. Az *orvosi rehabilitáció* minőségjelzős szó szerkezet nem módosult az utóbbi néhány évtizedben. 1997 óta lényegesen pontosabb lett az orvosi rehabilitáció feladatköre. Az 1972-es törvény csak a korlátozott munkaképesség helyreállítása kapcsán említi meg a szakkifejezést, a korábbi törvényekben nem szerepel.

Betegszállítás. Az 1891-es törvény rendelkezése alapján a segélypénztáraknak gondoskodniuk kellett a *betegszállítás*ról is. Ez a szó akkortájt még nem létezett, ezért körülményes módon hat szóból álló állandósult szókapcsolattal fogalmazták meg: „a kórházi ingyen-ápolás és ellátás alatt a betegnek a kórházba való ingyen beszállítása is értendő.” 1907-ben még ugyanez a megfogalmazás maradt, a *beszállítás* szó rövid *i*-je sem változott. 1972-ben ezt az ellátást a *mentőszállítás* és a szinonimaként kezelt *betegszállítás* elnevezéssel illették, a rendszerváltás után csak a *betegszállítás* birtokos jelzős szóösszetétel maradt használatban. A rendszerváltás után bekövetkezett szemléletbeli változás sok szakkifejezés cseréjét eredményezte. A megmaradás oka talán az lehet, hogy a kórházba szállítás a beteg érdekében történik, és ezt a *betegszállítás* szó jobban kifejezi. Ezzel egy időben a *sürgősségi betegszállítás* minőségjelzős szó szerkezet is kialakult.

Előzmény: *a betegnek a kórházba való ingyen beszállítása* (1891)
Ok: egyszerűsödés.

Következmény¹: *mentőszállítás* (1972) (határozós szóösszetétel)
betegszállítás
Ok: szemléletbeli változás = szakkifejezés-csere, specializálódás.

Következmény²: *betegszállítás, sürgősségi betegszállítás* (1997)

2. AZ ÁRHOZ NYÚJTOTT TÁMOGATÁSSAL IGÉNYBE VEHETŐ EGÉSZSÉGÜGYI SZOLGÁLTATÁSOK TERMINUSAINAK KIALAKULÁSA

2.1 A GYÓGYSZEREK, KÜLÖNLEGES TÁPLÁLKOZÁSI IGÉNYT KIÉLÉGÍTŐ TÁPSZEREK, GYÓGYÁSZATI SEGÉDESZKÖZÖK ÉS GYÓGYÁSZATI ELLÁTÁSOK ÁRÁHOZ NYÚJTOTT TÁMOGATÁS

Gyógyszerek, gyógyászati segédeszközök. A *gyógyszerek, gyógyászati segédeszközök* szócsaládjába tartozó szakkifejezések kialakulásának és módosulásának vizsgálatával terjedelmi okok miatt külön tanulmányban foglalkozunk.

Különleges táplálkozási igényt kielégítő tápszerek: csecsemőtápszer. Az 1927-ben bevezetett *csecsemőtápszer* elnevezés megmaradt, és ma is támogatja az egészségbiztosítás *árhoz nyújtott támogatással igénybe vehető szolgáltatások* jogcímen, a *különleges táplálkozási igényt kielégítő tápszer* kategóriában. A szakszókincs – a 23/2003. (V.9.) ESzCsM-rendelet alapján – megkülönbözteti az *anyatej-helyettesítő csecsemőtápszert* és az *anyatej-kiegészítő (elválasztási) csecsemőtápszert*. Az utóbbi lexémaértékű szó szerkezet szinonimája a nem jogszabályi *babatej* kifejezés (PharminindexOnline/gyógyszeradatbázis).

Előzmény¹: *tápszer* (1837, Zaicz)

Előzmény²: *csecsemőtápszer* (1927) (jelentéssűrítő szóösszetétel)
Ok: fajfogalmak kialakulása.

Következmény: *anyatej-helyettesítő csecsemőtápszer* (2003)
anyatej-kiegészítő (elválasztási) csecsemőtápszer = babatej (jelentéssűrítő szóösszetétel)

Az 1927-es törvény alapján a *gyermekágyi segélyben* részesülő biztosított nőnek *csecsemőkelelgye* adható vagy kölcsönözhető. Az *ingyen csecsemőkelelgye természetbeni juttatása* helyett az 1007/1970. kormányhatározat *kézpénzsegélyt* vezetett be. Az intézkedés megszűnésével a kifejezés elavult.

Előzmény¹: *csecsemő* (1519, Zaicz)

Előzmény²: *kelelgye* (1787, TESz.)

Előzmény³: *csecsemőkelelgye adható* (1927) (állandósult szókapcsolat)
Ok: egyszerűsödés.

Következmény: *csecsemőkelelgye-juttatás* (1970) (birtokos jelzős szóösszetétel)
Ok: az intézkedés megszűnése, elavulás.

2.2 UTAZÁSI KÖLTSÉGTÉRÍTÉS A gyógykezelésre utazó betegek *utazási költségtérítéséről* már a XX. század elején is gondoskodtak a segélypénztárak. 1907-ben „a betegsegélyző pénztár a tagokat utazási költséggel ellátni tartozott”. 1927-ig nem alakult ki egyszerűbb változat vagy állandósult szókapcsolat, így a megfogalmazás még hasonlóan körülményes: „a kórházba (gyógyintézetbe) utalt és felvett igényjogosult beszállítási és hazautazási költsége a biztosító intézetet terheli”.

Előzmény: *utazási költséggel ellátni tartozik* (1907)
beszállítási és hazautazási költség terheli (1927)
Ok: egyszerűsödés.

Következmény: *utazási költségtérítés* (1997)

ÖSSZEFOGLALÁS: AZ EGÉSZSÉGÜGYI SZOLGÁLTATÁSOK SZÓKINCSENEK KIALAKULÁSA

SZÓALKOTÁSI MÓDOK KORSZAKONKÉNT Mindhárom korszakban a leggyakoribb szakszóalkotási mód a szó szerkezetek keletkezése.

1891–1927

A vizsgált időszak alatt csaknem 30 szakkifejezés keletkezett, amelynek kétharmada mára régiessé vált, ilyen például a *tejszegély*. A létrejött szakkifejezések harmada jelentéssűrítő szó-

összetétel, a többsége szó szerkezet. A kéttagú szó szerkezetek a leggyakoribbak, ilyen például a *gyógyintézeti ápolás*.

1927–1972

Kevesebb szakkifejezés jött létre a tárgykorban, mint a törvényi szabályozás kezdetén. A szocializmus idején keletkezett alig több mint 20 kifejezés egyharmada szóösszetétel, amelyek többsége jelentéssűrítő, ilyen például a *gyógyforrástermek*. A szó szerkezetek zöme két szóból áll.

1997–

Az elmúlt két évtizedben szinte ugyanannyi szakkifejezés alakult ki, mint a rendszerváltás előtti 100 évben összesen. A több mint 50 szakkifejezés nagy többsége lexémaértékű szó szerkezet. A szóösszetételek 70 százaléka jelentéssűrítő. A szó szerkezetek összetételi tagjainak száma ugrásszerűen növekszik az utóbbi két évtizedben. Míg az 1891 és az 1972 között született szakszavak között a leghosszabbak 3 szóból álltak, a rendszerváltás után keletkezett kifejezések között akadnak 10–14 szóból álló szerkezetek is, és egyáltalán nem ritka a 4–5 tagból álló kifejezés sem. Ugyanakkor ebben a korszakban is a két szóból álló szó szerkezetek száma a legjelentősebb. Az elmúlt 20 esztendő alatt idegen eredetű szavak is belekerültek a szakkifejezések körébe: például a *rizikófaktor* és a *klímagyógyintézet*. A *hospice* szó írásmódjában sem igazodott még a magyar szóképzéshez.

A NYELVI VÁLTOZÁST ELŐIDÉZŐ OKOK GYAKORISÁGA KÖZÖTTI KÜLÖNBBSÉG KORSZAKONKÉNT A rendszerváltás utáni szakszókincsben szembeötlők a fogalmi rendszer kiépülését elősegítő rendszerező változások: a különböző típusok csoportosítása, a nemfogalmak és a fajfogalmak megjelenése. A speciálisabb tevékenység megnevezése szintén sok esetben mozgatórugója a nyelvi változásnak. A szakkifejezések cseréjét legtöbbször a rendszerváltás eredményezte, például *éghajlati gyógyintézet* – *klímagyógyintézet*.

A szocializmus idején szintén az elnevezések rendszerezését segítő csoportosítás hozta létre a legtöbb szakkifejezést, a szakkifejezés cseréje a második leggyakoribb oka a válto-

zásoknak. Szinonimák kialakulása ritkán figyelhető meg az egészségbiztosítási szakszókincsben, ha mégis létrejön két változat, az egyiket a szakmai nyelvhasználat életben tartja, míg a másik elavul (*betegszállítás* – *mentőszállítás*).

A törvényi szabályozás kezdetén nyilvánvaló, hogy az új intézkedések bevezetése eredményezte a szakszavak nagy részét, majd a cserékkel finomodott a szóképzés, a tevékenységi kör további bővülése, specializálódása is újabb kifejezéseket tett a gyarapodó szóképzéshez.

IRODALOM

Buda József 2001. *Betegségi biztosítás*. Pécsi Tudományegyetem, Egészségügyi Főiskolai Kar, Bornius Nyomdaipari Kft., Pécs.

Károly Sándor 1980. A magyar szinonimaszótár és a szinonimitás. *Magyar Nyelv* 76:143–156.

Kiefer Ferenc (szerk.) 2003. *A magyar nyelv kézikönyve*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Minya Károly 2003. *Mai magyar nyelvújítás*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Prónai Borbála 2005. Egészségbiztosításunk kialakulása, szolgáltatásaink fejlődése. *Egészségügyi Gazdasági Szemle* 43/3–4.

Szathmári István 1961. *A magyar stilsztika útja*. Gondolat Kiadó, Budapest.

www.1000ev.hu

HIVATKOZÁSOK

Benkő Lóránd (főszerk.) 1967–1984. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I–IV. Budapest (TESz.).

Juhász József–Szóke István–O. Nagy Gábor–Kovalovszky Miklós (szerk.) 1978. *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest (Éksz.).

Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.) 2005. *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest.

Szily Kálmán 1999. *A magyar nyelvújítás szótára*. Nap Kiadó, Budapest (NyŰSz.).

Zaicz Gábor 2006. *Etimológiai szótár*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

„Nem elég magyar anyanyelvűnek születnünk, tanulnunk kell magyarul a sírig.” (Nagy László)